

УДК 339.94 + 338.124.4

Шутаєва О.О.,

к.е.н., доцент, ТНУ імені В.І. Вернадського

Побірченко В.В.,

к.геогр.н., доцент, ТНУ імені В.І. Вернадського

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТНК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті розглянуті сучасні тенденції розвитку транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації світової економіки, а також вплив глобальної фінансово-економічної кризи на діяльність великих корпоративних структур.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, глобалізація, світова економіка, транснаціональні корпорації, корпоративне управління.

ВСТУП

Характерною особливістю розвитку світової економіки початку ХХІ століття є наростаючий процес глобалізації. Сучасна світова економіка являє собою систему, об'єднану масштабними виробничо-збутовими комплексами, глобальною фінансовою системою та планетарною інформаційною мережею. Глобалізація впливає на економіку всіх країн і носить багатоплановий характер.

Найважливішим аспектом глобалізації є високий темп зростання прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Так, за період 1990-2011 рр. приток ПІІ в світову економіку виріс з 209 млрд. дол. США [1] до 1,5 трлн. дол. США [2]. Ці інвестиції відіграють основну роль у трансферті технологій, промислової реструктуризації, утворенні глобальних корпорацій, що безпосередньо впливає на розвиток національних економік. Ще одним з основних проявів глобалізації є зростання торгівлі товарами та послугами. У 1990 р. обсяг світового експорту становив 2,5 трлн. дол. США [3], а до 2011 р. досяг майже 22,3 трлн. дол. США¹[4]. Глобалізація також сприяє розвитку науково-технічного прогресу. При цьому технологічні інновації, у свою чергу, є однією з її рушійних сил.

Головними суб'єктами сучасної глобальної економічної системи є транснаціональні корпорації (ТНК), які поряд з державами стали повноправними учасниками міжнародних економічних відносин, їх вплив і роль у світовій економіці та політиці продовжують зростати. За даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) в даний час в світі налічується більше 82 тисяч ТНК [5]. Частка транснаціональних компаній в міжнародній торгівлі становить 25% усього світового експорту товарів і послуг, а в експорті та імпорті окремих розвинених країн доходить до 80%. Обсяг продажів зарубіжних підрозділів ТНК за період з 1990 р. по 2010 р. збільшився більш ніж в 6 разів з 5105 млрд. дол. США до 32 960 млрд. дол. США [6].

В умовах формування глобальних ринків, турбулентності зовнішнього середовища, загострення конкуренції на світовому ринку особливої актуальності для ТНК набуває розробка ефективної системи управління, нових форм організації та керівництва бізнесом. Досвід великих корпорацій свідчить про те, що система корпоративного управління є визначальною у забезпеченні їх інвестиційної привабливості, здатності адаптуватися до глобальних змін на макро- та мікро-рівнях, що в кінцевому результаті впливає на конкурентоспроможність бізнесу на національному та міжнародному ринках. Саме в рамках цієї системи розробляються стратегічні напрями бізнесу, приймаються загальнокорпоративні рішення, забезпечується захист прав власників та інвесторів [7].

Глобальна фінансово-економічна криза та корпоративні банкрутства справили величезний вплив на розвиток теорії та практики корпоративного управління. Неефективність керівництва у великих корпораціях стала однією з причин світової фінансово-економічної кризи. Зростає розуміння того, що взаємозв'язок і взаємозалежність ринків капіталу є джерелом нестабільності для корпоративного сектора. У цьому зв'язку міжнародні організації, уряди та компанії змушені домагатися більш високих стандартів корпоративного управління.

У цьому зв'язку теоретичне дослідження сучасних проблем корпоративного управління, аналіз змін і напрямків вдосконалення систем корпоративного керівництва з урахуванням глобального контексту, а також оцінка можливості застосування передового зарубіжного досвіду в українській практиці набуває особливої важливості та своєчасності.

¹ У 2011 р. обсяг експорту товарів і послуг склав 18,2 трлн. США і 4,1 трлн. США відповідно.

Починаючи з 1990-х рр. ТНК і корпоративне управління в них, стали найбільш обговорюваними темами в зарубіжних наукових та ділових колах, у тому числі в працях: Р. Агілера, В.Г. Антонова, В. Бруно, Р. Вільямсона, Р. Вішні, Ю. Дженсена, Т. Есікава, Р.І. Капелюшнікова, К. Кіма, Т. Кларка, С. Классенс, П.В. Кузнецова, А. Кедбері, Р. Ла Порта, Л. Лаєвена, Е.Л. Леонтьевой, К. Маркідеса, Дж. Нофсінгера, М. Портера, С. Томсена, Р. Трікера, І. Фами, Б. Хармаліна, А. Чандлера, В. Чаочарія, Дж. Чаркама, А. Шлейфера, Р.М. Ентова та ін.

Однак питання впливу умов глобалізації економіки та світової фінансово-економічної кризи на подальший розвиток моделей корпоративного управління, а також формування різних систем корпоративного управління не отримали належного висвітлення. Недостатня ступінь наукової розробки проблеми взаємозв'язку корпоративного управління та глобалізації, впливу глобальної кризи на формування сучасних систем керівництва найбільшими ТНК зумовили інтерес авторів, а також актуальність та наукову значущість даної статті.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження полягає у вивченні сучасних тенденцій розвитку ТНК, а також впливу глобальної фінансово-економічної кризи на розвиток корпоративного управління компаній.

При цьому вирішуються наступні завдання: 1) показати зростаючу роль ТНК у світовій економіці, сучасні тенденції їх розвитку; 2) розкрити значення корпоративного управління в діяльності ТНК в умовах сучасної глобалізації; 3) визначити вплив глобальної фінансово-економічної кризи на діяльність великих корпоративних структур.

РЕЗУЛЬТАТИ

Визначальною рисою розвитку світової економічної системи останніх двох десятиліть є глобалізація. Це багатоплановий процес, що виявляється в посиленні інтеграції національних господарств в рамках єдиного світового економічного простору. У світовій економіці простежується чітка тенденція до уніфікації та стандартизації різних складових господарської та управлінської діяльності.

В економічній літературі сформувалися різні концепції розвитку процесу глобалізації. Більшість зарубіжних економістів (Дж. Данінг, Р. Болдвін, Ю. Бек, М. Кастельс, С.І. Долгов, Ю.В. Шішков, І.Н. Герчікова та ін.) вважають початком процесу глобалізації рубіж XIX-XX століть. Аналіз даних концепцій показав, що вони збігаються в основних аспектах: 1) розвиток глобалізації пов'язаний з прискоренням науково-технічного прогресу, розвитком процесів інтернаціоналізації виробництва та капіталу; 2) провідна роль у розвитку процесів глобалізації належить ТНК; 3) в кінці 1990-х рр. процес глобалізації вступив у свою нову стадію, відмінну, насамперед, якісними змінами в інтернаціоналізації господарського життя, поступовим перетворенням світової економіки в єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили та знань.

Глобалізація, наслідком якої стала взаємозалежність економік світу, в умовах глобальної фінансово-економічної кризи потребувала координації на рівні урядів, центральних банків, міжнародних інститутів. Дані процеси привели до посилення ролі міжнародних органів та організацій, створенню більш сприятливих умов, принципів і правил для системного регулювання основних блоків світової економіки, а також обміну та кооперації в різних галузях господарської діяльності та подальшого розвитку міжнародного бізнесу.

Процес глобалізації супроводжується посиленням конкуренції, збільшенням кількості та масштабів діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) не тільки провідних економік світу, але і все більшою мірою Китаю, Індії, Південної Кореї. ТНК є основними суб'єктами світової економіки, міжнародної торгівлі та міжнародних економічних відносин. Ядро світогосподарської системи формують близько 2 тис. ТНК, річний обсяг продажів кожної з яких у 2011 р. становив понад 3 млрд. дол. США, а капіталізація — понад 4 млрд. дол. США [8].

За останнє десятиліття сформувалася чітко виражена тенденція перетворення найбільших ТНК в глобальні компанії, розвиваються глобальні виробничо-збутові мережі, формуються глобальні ринки. Глобальна структура бізнесу дозволяє таким компаніям використовувати у своїй діяльності операції міжнародного ринку. Найбільші 100 глобальних корпорацій контролюють близько 10% загальної кількості закордонних активів, 11% числа зайнятих та 16% від сукупного обсягу продажів всіх ТНК. На зарубіжну мережу цих компаній припадає приблизно 4% МВВП [9].

Збільшення масштабів бізнесу та змінні умови глобального ринку спонукають ТНК змінювати стратегії та систему управління, перетворюватися в більш потужні інновативні структури, здатні адаптуватися до трансформації підприємницького середовища. Поняття національної приналежності компанії втрачає своє значення. Великий бізнес з метою пізнаності на світовому ринку, отримання більш високого прибутку та підвищення капіталізації виходить за рамки національної приналежності.

ТНК здійснюють глобальну експансію в основному через механізм прямих іноземних інвестицій. Понад 70% усіх прямих іноземних інвестицій припадає на злиття і поглинання, переважно серед компаній розвинених країн [10]. У 2011 р. вартісний обсяг злиттів і поглинань, здійснюваних ТНК зріс на 53% в порівнянні з 2010 р. і склав 526 млрд. дол. США [11].

Розвиток процесів глобалізації та глобального фінансового ринку забезпечує для ТНК не тільки можливість інвестування, але й залучення капіталу на іноземних ринках, що обумовлює формування стійкої тенденції інтернаціоналізації структури власності. Міжнародні операції з цінними паперами перетворилися на важливе джерело зрощування промислових підприємств і банків, каталізатором формування найбільших транснаціональних комплексів сучасного світу. Вони відіграють все більш важливу роль в таких напрямках діяльності ТНК, як фінансування, розширення виробничої бази і збутової мережі, активна участь у торговельних операціях, їх забезпеченні та інше. Саме цим пояснюється значення, яке ТНК надають представництву в головних центрах міжнародної торгівлі цінними паперами.

В даний час в руках іноземних власників знаходяться досить великі пакети акцій національних компаній з розвинених країн і країн, що розвиваються. Наприклад, більше 27% акцій однієї з найбільших японських компаній Toyota [12], близько 24% норвезької компанії Statoil [13], більше 65% французької компанії Total [14] належить іноземним інвесторам. Практично всі найбільші ТНК мають представництва на іноземних фондових біржах.

Фінансова глобалізація і розвиток фондових ринків зумовили для ТНК підвищення значення ринкової капіталізації й інвестиційної привабливості бізнесу, що визначається наявністю ефективної системи корпоративного управління. Зростання масштабу інтернаціоналізації структури власності, прихід в компанію значного числа акціонерів з різних країн, висуває нові вимоги до системи корпоративного управління з урахуванням розроблених світових стандартів та рекомендацій у цій галузі.

Сучасний етап глобалізації характеризується підвищенням уваги до проблем корпоративного управління, що обумовлено зростанням масштабів транснаціонального бізнесу і активною динамікою розвитку ТНК. В кінці 1980-х — початку 1990-х рр. сформувався новий напрям у менеджменті (management), що вивчає проблеми керівництва корпорацією — корпоративне управління (corporate governance). У даній галузі існує цілий ряд концепцій. Одні автори розуміють під корпоративним управлінням сукупність внутрішніх управлінських процесів компанії, інші обмежують це поняття рамками функціонування ради директорів.

Різні підходи до розуміння корпоративного управління свідчать про те, що в даний час йде глибока реформа в цій сфері. Під корпоративним управлінням, на нашу думку, слід розуміти складову частину корпоративного менеджменту, здійснюваного вищим рівнем апарату управління, з урахуванням інтересів власників акцій та інших осіб, діяльність яких пов'язана з корпорацією.

Система керівництва через ради директорів зумовлює ефективність системи управління компанії в цілому, стабільне і стійке функціонування корпорації, конкурентоспроможність ТНК.

Корпоративне управління здійснюється в рамках широкого економічного контексту, що включає, перш за все, макроекономічну політику та рівень конкуренції на ринках споживчих товарів і продукції виробничого призначення. Структура корпоративного управління визначається правовим, регуляторним та інституційним середовищем. Крім цього, такі фактори, як ділова етика та усвідомлення корпорацією екологічних та соціальних інтересів суспільства, в яких вони діють, в довгостроковому аспекті суттєво впливають на репутацію та вартість бізнесу.

В умовах глобалізації світової економіки у зв'язку з укрупнення компаній і розширення інтересів акціонерів та інших стейкхолдерів, значимість корпоративного управління посилюється. Фактори корпоративного управління мають визначальне значення при інвестиційному аналізі, що робить прямий вплив на економічні умови розвитку бізнесу. Зростає роль корпоративного управління в забезпеченні конкурентних переваг ТНК на національному і міжнародному ринках.

В умовах глобалізації загальна взаємозалежність і взаємопов'язаність різних економік світу ускладнила проблему антикризового управління, що вимагало прийняття колективних дій на міждержавному рівні. Отриманий досвід призвів до підвищення ролі міжнародних організацій з прийняття рішень не тільки в області найважливіших економічних проблем, але й в області корпоративного управління.

Аналіз причин та наслідків глобальної фінансово-економічної кризи показав, що за державою зберігається провідна роль регулятора економіки та підприємницької діяльності. Розширилась співпраця держави та приватного бізнесу в різних формах державно-приватного і приватно-державного партнерства.

За оцінками експертів [15] глобальна фінансово-економічна криза була викликана неспроможністю глобальної системи керівництва, однією зі складових якої є корпоративне управління. Існуючі міжнародні стандарти не змогли в повній мірі забезпечити баланс інтересів і систему моніторингу, які необхідні компаніям для реалізації ефективної практики корпоративного управління, відбулося серйозне поглиблення «агентської проблеми». Її наслідком стало відносне падіння ефективності роботи корпорацій і накопичення ризиків у діяльності найбільших ТНК.

Криза показала, що директори та менеджери приймаючи рішення повинні перш за все враховувати інтереси суспільства, і мінімізувати ризики акціонерів, а це потребує розробки рекомендацій з боку не тільки регулюючих державних органів, але і професійних асоціацій та міжнародних організацій. Дискусії про способи та механізми подолання проблем у даній сфері проходили в 2008-2010 рр. на міжнародному рівні, зокрема в рамках «Великої двадцятки» (або G-20), і вплинули на державну політику в цій сфері розвинених країн і країн, що розвиваються, практику роботи рад директорів ТНК.

Особливу увагу на рівні G-20 було приділено системам мотивації членів вищого рівня управління корпорації, що дозволило змінити значним чином підходи до винагороди менеджерів вищого рівня управління і суттєво вплинуло на регуляторну політику, оподаткування і національні кодекси корпоративного управління. Міжнародний орган Рада з фінансової стабільності (Financial Stability Board, FSB) [16], виконуючий рішення самітів G-20, опублікував «Принципи розумної практики винагороди», які не обмежуються рівнем вищого менеджменту компанії і відносяться також до співробітників організацій.

Однією з провідних міжнародних організацій, яка розробляє стандарти в даній сфері є ОЕСР. Свої рекомендації також розробляють Світовий банк, ООН, Міжнародний валютний фонд (МВФ) і ряд європейських організацій, а також Міжнародна організація з цінних паперів та Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності.

У період 2008-2010 рр. ОЕСР прийнято документи щодо поліпшення практики корпоративного управління в пріоритетних галузях, які відіграли значну роль у подоланні глобальної фінансової кризи. Згідно з висновками даної організації, актуальним завданням в посткризовий період є підтримка і розробка рекомендацій по ефективному застосуванню міжнародних стандартів корпоративного управління.

У 2010 р. найбільша в світі Нью-Йоркська фондова біржа разом з Комісією з цінних паперів США внесла поправки в сфері корпоративного управління в правила лістингу, що стосуються насамперед розкриття інформації. Прийняття аналогічних поправок в даний час розглядається також іншими фондовими біржами.

Помітною подією у світовій практиці в посткризовий період стало прийняття в 2010 р. Міжнародною організацією зі стандартизації (ІСО) стандарту ІСО 26000, який разом з Глобальним договором ООН (2000 р.) забезпечує компаніям керівництво по подальшому впровадженню корпоративної соціальної відповідальності в свою діяльність. У розвинених країнах дані рекомендації знайшли своє відображення в кодексах і принципах корпоративного управління (наприклад, Зелена книга ЄС з корпоративного управління, Британський кодекс 2010 р.).

Таким чином, ведеться активна робота з уточнення та конкретизації стандартів корпоративного управління, як на міжнародному, так і на національному рівнях. Розробка рекомендацій міжнародними організаціями, прийняття поправок до вимог лістингу провідних фондових бірж призведе найближчим часом до уточнення і гармонізації методології та критеріїв оцінки рівня корпоративного управління провідними рейтинговими агентствами.

ВИСНОВКИ

Кризові явища світової фінансової системи, переоцінка і уточнення вимог до формування систем корпоративного управління визначили для ТНК необхідність перегляду практики в даній сфері. Якщо під час кризи увагу керівництва було зосереджено насамперед на вирішенні короткострокових завдань з подолання кризових явищ, то до 2010 р. компанії зосередилися на розробці напрямів довгострокового розвитку бізнесу та підвищення його соціальної відповідальності, розробці нових технологій і механізмів ефективного корпоративного управління, які спираються на міжнародні та національні стандарти.

Посткризовий період характеризується посиленням уваги регуляторів і керівництва ТНК розвинених країн до формування оптимальної структури корпоративного управління, в рамках якої мінімізовані агентські витрати між менеджерами і акціонерами, між мажоритарними і міноритарними акціонерами, підвищення прозорості бізнесу і контролю за належним використанням інсайдерської інформації, посилення ролі акціонерів у корпоративному управлінні за рахунок їх участі в прийнятті загальнокорпоративних рішень.

Такі аспекти як підвищення ролі ради директорів, оптимізація його складу і структури, збільшення кількості незалежних членів і підвищення компетентності членів ради, розширення повноважень і посилення відповідальності головного адміністратора в компанії, поділ позицій головного адміністратора і голови ради директорів, розробка збалансованої системи винагороди і мотивації вищого менеджменту, системи управління ризиками як складової частини стратегічного управління, підвищення незалежності аудиторів, а також зростання ролі корпоративної соціальної відповідальності в загальнокорпоративній стратегії корпорації знайшли своє відображення в міжнародних і національних стандартах і рекомендаціях. Намітилася тенденція створення альянсів з учасниками корпоративних відносин: державою, менеджерами та персоналом компаній.

В цілому, напрями вдосконалення корпоративного управління, що вживаються в даний час міжнародним бізнес спільнотою, можна охарактеризувати як спробу захистити інтереси власника. Практика корпоративного управління розвивається, її вдосконалення базується на передових міжнародних стандартах і позитивних результатах практичної діяльності передових ТНК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. World Investment Report 2000: Cross-border Mergers and Acquisitions and Development / UNCTAD 2000. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://unctad.org/en/docs/wir2000_en.pdf P.4
2. World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies / UNCTAD 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2012-Full-en.pdf> P.19
3. Trade and Development Report, 1992 / UNCTAD 1992. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.unctad.org/en/docs/tdr12_en.pdf P.4
4. World Trade Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies / WTO 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report12_e.pdf P.22
5. World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development / UNCTAD 2009. — New York, Geneva, 2009.
6. World Investment Report 2011: Non-equity Modes of international Production and Development / UNCTAD 2011. — New York, Geneva, 2011. — P. 24.
7. Background: why corporate governance? // The World Bank Group. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.worldbank.org/ifa/rosc_cgovenview.html;
- OECD Principles of Corporate Governance. OECD, Paris, 1999. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=C/MIN%2899%296&docLanguage=En.P.9
8. Forbes Global 2000 of 2011. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.forbes.com/2011/04/20/global-2000-11-methodology.html>.
9. World Investment Report 2009: UN Transnational Corporations, Agricultural Production and Development / UNCTAD 2009. — New York, Geneva, 2009.
10. World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies / UNCTAD 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2012-Full-en.pdf> P.24
11. World Investment Report 2012 :Towards a New Generation of Investment Policies / UNCTAD 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2012-Full-en.pdf> P.6
12. Официальный сайт компании Toyota. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.toyota.com/about/our_business/investor_relations/financial_data/2009/20090509FinancialSummary.pdf
13. Официальный сайт компании Statoil. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.statoil.com/en/investorcentre/share/shareholders/pages/default.aspx>
14. Официальный сайт компании Total. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.total.com/en/individual-shareholders/group/shareholding-structure-940640.html>
15. Доклад по вопросам глобальной финансовой стабильности (ДГФС), апрель 2011 года. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/gfsr/2011/01/pdf/sumr.pdf>
16. Официальный сайт FSB. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.financial-stabilityboard.org/>

Стаття надійшла до редакції 20 січня 2013 року